

KRONIKA

KONFERENCIA *BANÍCTVO NA SLOVENSKU A V RUMUNSKU V 15. AŽ 18. STOROČÍ* (12. ZASADNUTIE KOMISIE HISTORIKOV SLOVENSKA A RUMUNSKA)

Komisia historikov Slovenska a Rumunska zorganizovala v roku 2016 už svoje 12. spoločné zasadnutie. Ako tradične aj tentoraz bolo stretnutie spojené s vedeckou konferenciou. Po predchádzajúcich témach (napríklad *Válašská kolonizácia Slovenska a slovenská kolonizácia v Rumunsku, Vzťahy medzi Slovenskom a Rumunskom v rokoch 1944 – 1948* či *Dejiny osvietenstva a postosvietenské tendencie v kontexte strednej a juhovýchodnej Európy*) prišla teraz na rad problematika baníctva. Územia dnešného Slovenska a rumunského Sedmohradska patrili totiž v minulosti k priemyselne najrozvinutejším častiam Uhorska (baníctvo a spracovateľský priemysel), čo platilo v časovom oblúku od stredoveku až do zániku rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1918.

Konferencia na tému *Baníctvo na Slovensku a v Rumunsku v 15. až 18. storočí* sa uskutočnila 13. septembra 2016, a to ako výsledok spolupráce Komisie historikov Slovenska a Rumunska, Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici a NBS – Múzea mincí a medailí Kremnica. Podujatie sa konalo v prednáškových priestoroch kremnického múzea. Po úvodných príhovoroch, v rámci ktorých sa auditóriu prihovorili predsedovia Komisie historikov Slovenska a Rumunska Stanislav Mičev a Nicolae Edroiu, vystúpili v rámci prvého prednáškového bloku Zsolt Simon z Výskumného ústavu sociálnych a humanitných vied Gheorghe Șincaia Rumunskej akadémie v Târgu Mureși, Daniel Haas Kianička z NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici, Stelean Boia z Univerzity Vasile Goldișa v Arade a Miroslav Kamenický z Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prvý referujúci predniesol prednášku na tému *Produkcija zlata v Sedmohradsku v 15. storočí*. Bol to veľmi prínosný precízny referát, pretože o sedmohradskej banskej výrobe v stredoveku sa na Slovensku vie pomerne málo a v minulosti sa výnosy baní v Sedmohradsku určitým spôsobom podceňovali. Najnovšie výskumy Zsolta Simona (opieral sa o pramene z arcibiskupského archívu v Ostrihome a o práce Oszkára Paulinyiho) však ukázali, že táto produkcia je porovnateľná so slovenskou, pričom sa ťažilo v Baia Mare, Zlatne, Sibiu i v ďalších lokalitách. Zatiaľ čo v Baia Mare sa v rokoch 1481 a 1482 vyťažilo priemerne ročne zhruba 2500 hrivien zlata a v Sibiu v rokoch 1486 – 1507 1223 hrivien, v Kremnici to medzi rokmi 1486 – 1492 bolo 1107 hrivien. Referujúci sa zamerail aj na sociálnu tematiku (robotníctvo, práca detí). Daniel Haas Kianička (*Kremnické baníctvo v 15. – 18. storočí*) vo svojej prednáške zoznámil prítomných v priereze s históriou kremnického baníctva od 15. až do konca 18. storočia. Poukázal na obdobia výnimočnej prosperity (14. a časť 15. storočia a väčšina 18. storočia) – napríklad na začiatku 15. storočia sa tu ťažilo cca 1500 kg zlata ročne – no neobišiel ani obdobia kríz a znižovania výnosov. Napriek úpadkovým tendenciám si Kremnica až do 19. storočia zachovala významné hospodárske postavenie, pretože zostala strediskom výmeny drahých kovov a bola sídlom dôležitej mincovne. Prednáška Steleana Boiu *Bane a baníctvo v Banáte v 17. a 18. storočí* zaujala práve tematikou Banátu, ktorá je na Slovensku viac-menej neznáma, ako aj podrobným popisom banskej administratívy v tejto oblasti, ktorej predstavitelia boli predĺženou rukou záujmov viedenského habsburského dvora. V Banáte sa ťažilo už za rímskych čias a k opätovnému rozkvetu medeno- a železorzudného baníctva tam došlo po odchode Turkov v roku 1717. Miroslav Kamenický sa vo svojej prednáške (*Kontakty v oblasti baníctva a hutníctva medzi sedmohradskými banskými oblasťami a stredoslovenskou banskou oblasťou v 17. a 18. storočí*) zamerail na vzájomné kontakty medzi baníctvom na Slovensku a v Sedmohradsku, ktoré boli veľmi čulé. Napríklad Turzovci,

ktorí podnikali v stredoslovenskom baníctve, sa angažovali aj v Sedmohradsku – Ján Turzo podnikal v Baia Mare a medzi rokmi 1505 – 1508 pracoval na odvodnení tamajších baní. Počas povstania Gabriela Betlena prešlo do Sedmohradska niekoľko stoviek nemeckých a slovenských baníkov. Intenzívne kontakty medzi oboma oblasťami existovali aj v rámci výmeny bankých odborníkov a banského školstva.

V druhom prednáškovom bloku vystúpili Marius Grec z Univerzity Vasile Goldișa v Arade, Nicolae Edroiu z Historického ústavu Rumunskej akadémie vied v Kluži (Cluj – Napoca), Zuzana Mičková z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Peter Kónya z Prešovskej univerzity v Prešove. Prvý z referujúcich vystúpil s prednáškou na tému *K vývoju legislatívneho systému organizácie a využívania minerálnych zdrojov Sedmohradska (Transylvánie) v 15. – 18. storočí*. V oblasti Sedmohradska sa ťažilo už od antiky, pričom spektrum dolovaných kovov bolo veľmi pestré – zlato, železo (tie boli najvýznamnejšie), striebro, meď, zinok, olovo, ortuť, antimón, arzén, telúr, kobalt, ale aj soľ. Obdobie 15. storočia a prvej polovice 16. storočia bolo obdobím prosperity, pretože ťažbu podporoval štát. Najvýznamnejšími strediskami boli Baia Mare, Baia Sprie, Baia de Criș, Zlatna, Ruda, Abrud. Po úpadku v druhej polovici 16. storočia mali o ďalší rozvoj baníctva záujem nielen sedmohradskí vojvodovia, ale aj panovníci z rodu Habsburgovcov. Rudolf II., Leopold I., Karol III. i Mária Terézia prijali viaceré opatrenia v prospech banskej výroby. Čo je zaujímavé, na začiatku 19. storočia vznikla v Sacarambe prvá sedmohradská montanistická škola. Nicolae Edroiu zoznámil prítomných s problematikou baníctva v Západných Karpatoch (*Banici zo Západných Karpát v druhej polovici 18. storočia*). Uvedená oblasť zahŕňala regióny Valaška, Moldavska, Sedmohradska, Marmarošu (Maramureș) i Banátu. N. Edroiu sa zameril na popis habsburskej banskej správy (po Satmárskom mieri v roku 1711), najmä v najprekvitajúcejšom banskom stredisku v Zlatne. Do témy zahrnul aj problematiku postavenia banského robotníctva a detskej práce. Zuzana Mičková predniesla referát s názvom *Vplyv protireformácie a rekatolizácie na osadenstvo Banskobystrického mediarskeho podniku*. V stredoslovenských banských mestách sa začala šíriť reformácia už krátko po roku 1517. Po tom čo prebral banskobystrický mediarsky podnik po Fuggerovcoch erár, začali sa postupne komplikovať vzťahy medzi evanjelickým osadenstvom podniku a jeho prevažne katolíckym úradníctvom. K vážnejším sporom však došlo až v 17. storočí, keď sa vedenie zameralo na rekatolizáciu robotníctva. Nositeľmi protireformácie sa v Banskej Bystrici stali jezuiti (1648). Medzi nimi a evanjelickými duchovnými (aj v Španej Doline a Starých Horách) dochádzalo ku kompetenčným sporom. Do 90. rokov 17. storočia bolo obyvateľstvo Banskej Bystrice a okolitých baníckych osád viac-menej rekatolizované. Určitou výnimkou bola Špania Dolina, ktorá sa za povstania Františka II. Rákociho prihlásila k evanjelickému vierovyznaniu. No aj tam sa napokon vrátili jezuiti (1709) a obec definitívne rekatolizovali. Poslednou v druhom bloku bola prednáška Petra Kónya (*Správa uhorských a sedmohradských baní Hospodárskou radou Františka II. Rákócziho*). Vznik Hospodárskej rady (Oeconomicum Consilium) povstaleckého uhorského štátu bol legislatívne prijatý na sneme v Sečanoch v roku 1705. Jej úlohou bolo riadenie a koordinovanie hospodárstva a peňažných dôchodkov na povstaleckom území, pričom pod ňu spadali všetky fiškálne majetky, bane, tridsiatkové stanice, clá, miesta na zber liadku, mlyny na pušný prach a všetok obchod. Hospodárska rada bola prvým centrálnym hospodárskym úradom, pod ktorého správu spadalo takmer celé Uhorsko (s výnimkou malého zvyšku krajiny, ktorý bol ešte v tureckých rukách). Keďže riadenie hospodárstva na tak rozľahlom území bolo veľmi náročné, niektoré oblasti boli postupne vyňaté spod právomoci rady – napríklad Dolnouhorská banská komora, ktorej administrátorom sa stal banský gróf Ján Gottfried Hellenbach. Ten spravoval aj všetky mincové komory. Sídlo rady bola Banská Bystrica, neskôr, ako sa povstanci sťahovali postupne smerom na východ, bolo sídlo prenesené do Prešova.

V treťom bloku prednášok (po obede) vystúpili Michal Ďurčo z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Pavel Hronček z Technickej univerzity v Košiciach s Martinom

Budajom zo Slovenskej speleologickej spoločnosti, Eva Márza z Univerzity 1. decembra 1918 v Alba Iulii a Pavel Huszarik z Gymnázia Jozefa Gregora Tajovského v Nädlacu. Michal Ďurčo popísal vo svojej prednáške *K dejinám železoruďného baníctva v Hronci do roku 1751* jednotlivé etapy vo vývoji hroneckého baníctva. Najstaršie doklady o tamojšej banskej výrobe pochádzajú z obdobia po roku 1527. Tamojšia huta a hámor sa spomínajú v 60. rokoch 16. storočia. Roku 1580 prevzal bane a hámor od ťažiarov do vlastníctva štát – výrobky z tamojšej železiarne boli tak dodávané výlučne do štátnych podnikov. Išlo o náradie, tyčové železo a najmä tzv. papuče (teda okutie stupových tlčkov). V polovici 17. storočia sa iba do Kremnice distribuovalo ročne 1200 – 1300 takýchto papuč. Roku 1622 pracovalo pri baniach 22 osôb, v roku 1689 70 osôb. V prvej polovici 18. storočia došlo k ďalšiemu rozvoju – v roku 1740 sa vytlačilo v Hronci až 1667 ton rudy, v tom istom roku bola daná do prevádzky aj prvá vysoká pec. Roku 1751 boli bane v Hronci pre nedostatok rudných zásob zatvorené, železiarne však vyrábali aj naďalej. Pavel Hronček (spoluautor Martin Budaj) sa venoval téme *Breznianske baníctvo v doline Štiavnický v Nízkyh Tatrách v 17. a 18. storočí*. Pôvodne sa v tejto lokalite rýžovalo zlato, v roku 1535 sa však tamojšie rýžoviská spomínajú už ako opustené. V 16. storočí sa v tzv. Veľkom a Malom Gápľi začalo s hlbinnou ťažbou (1528). Roku 1569 bola táto oblasť zmapovaná – ide o najstaršiu dodnes zachovanú banskú mapu z Uhorska. V 17. storočí sa drahokovné baníctvo viac-menej vyčerpal a cca od polovice 17. storočia (1644) sa začalo so železoruďným baníctvom, ktorého zlatou érou bol prelom 17. a 18. storočia (podnikali tu aj breznianski mešťania). Neskôr bane stagnovali, i keď napríklad podľa správy z roku 1772 bola ťažba železnej rudy v Jarabej perspektívna. Roku 1776 sa pokusne začalo aj s ťažbou antimónu v Bystrej. K definitívnemu zatvoreniu baní došlo až v 50. rokoch 20. storočia. Eva Márza sa zamerala na problematiku banských lekárov (*Banicki lekári zo Západných Karpát: Ioan Piuaru Molnar a Vasilie Popp*). Rozvoj banského lekárstva v Sedmohradsku sa spája s reformami zdravotníctva Márie Terézie v Jozefa II. Prvým lekárom vyslaným do tejto oblasti z Viedne bol André Etiéne. Problémy v Západných Karpatoh boli hlavne so skorbutom a syfilisom. Do roku 1780 sú datované snahy o založenie prvej nemocnice. Zo štátneho fondu boli platení 5 lekári, ktorí sa mali starať o baníkov. Jedným z najvýznamnejších lekárov bol Ioan Piuaru, ktorý vyštudoval viedenskú univerzitu a pracoval na viacerých miestach monarchie, v roku 1777 sa stal hlavným lekárom v Sibiu. Bol vynikajúcim oftalmológom (očná chirurgia). Druhým významným lekárom bol Vasilie Popp (1789 – 1842). Pôsobil ako komorský lekár v Zlatne. Je aj autorom prekladu príručky pre pôrodné asistentky z nemčiny. U baníkov riešil problémy s podvýživou, rachitídou a poruchami štítnej žľazy. Pavel Huszarik predniesol referát nazvaný *Príspevok slovenských komunit k rozvoju baníctva v Sedmohradsku (Transylvánii)*. Zamerl sa na obdobie po Betlenovom protihabsburskom povstaní (1626) po koniec 18. storočia. P. Huszarik zdôraznil, že počas povstania Gabriela Betlena sa v Sedmohradsku podporovala výroba, remeslo a mincovníctvo. Zvlášť sa referujúci zamerl na príchod obyvateľov Španej Doliny do Nädlacu. Slováci však v predmetnom období žili aj v Satmáre (ako hutnícki robotníci), Marmaroši (ťažba soli) či Cacike (soľ).

V poslednom, štvrtom bloku si poslucháči vypočuli prednášky Lucie Krchnárovej z NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici a Ladislava Hvizdáka z Technickej univerzity v Košiciach (za spoluautorstva Pavla Rybára). Blok prednášok uzavrela svojim druhým vystúpením – správou Eva Márza. Lucia Krchnáková vystúpila s prednáškou *Dejiny banského závodu dedičnej štólne Hoffer v Bankách pri Banskej Štiavnici*. Štôľňa Hoffer patrí k najstarším dedičným štôľňam v banskoštiavnickom rudnom revíri. Nie je vylúčené, že je stredovekého pôvodu. Najstaršia písomná zmienka o nej pochádza z roku 1601. Roku 1672 patrili k bani tejto štôľne tri šachty, štôľňa Rumel, jedna halda a jedna stupa. Roku 1705 mala táto baňa zhruba 40 podielových vlastníkov. Roku 1759 bol na bani Hoffer daný do užívania Hellov vodočerpací stroj. O 20 rokov neskôr predstavovali zisky na tomto banskom diele 37 355 zlatých a 32 grajciarov. V 19. storočí však došlo ku kríze

a ťažba na banskom diele bola koncom 50. rokov 19. storočia definitívne zastavená. Ladislav Hvizdák v prednáške *Digitálne rekonštrukcie historických banských diel v Smolníku* prezentoval počítačovú rekonštrukciu Marsigliho mapy smolníckych cementačných vód. Zrážanie medi na železe v banských vodách sa uskutočňovalo na viacerých miestach dnešného Slovenska a vždy priťahovalo pozornosť učencov. Gróf Alfonz Ferdinand Marsigli, člen francúzskej Akadémie vied, navštívil Smolník v roku 1696 a prezrel si tamojší prepracovaný vodohospodársky systém. Na jeho mape (povrch bez pôdorysu) sú vyobrazené zberné kanály a nádrže. Ladislav Hvizdák sa podujal umiestniť túto mapu do reálneho súčasného priestoru, pričom využil technológiu geografického informačného systému a grafické georeferencovanie. Digitálne rekonštruoval aj privádzací kanál, ktorý na pôvodnej mape nebol zachytený. Úlohou elektronických zobrazení banských diel je propagácia týchto diel a ich prezentácia odbornej i laickej verejnosti. Eva Márza na záver zoznámila prítomných s niektorými aspektmi vzájomných vzťahov medzi Rumunmi a Slovákami a informovala o príprave bibliografie k téme Slovenska a Slovákov v Rumunsku za roky 2012 – 2014.

Podujatie pokračovalo 14. septembra 2016 zasadnutím Komisie historikov Slovenska a Rumunska. Členovia komisie pozitívne zhodnotili vydanie bilingválneho zborníka z ich posledného zasadnutia v Arade: *Rok 1989. Pád komunistických režimov v Rumunsku a na Slovensku. 25. výročie od udalostí*. Vydanie referátov z 12. zasadnutia zabezpečí slovenská strana. Najbližšie stretnutie sa uskutoční roku 2018 v Rumunsku (Alba Iulia) a témou vedeckej časti zasadnutia bude *1918 – rok nádeje*. Po oficiálnej časti nasledoval kultúrny program (prehliadka kremnickej mincovne, NBS – Múzea mincí a medailí a historického jadra mesta Kremnice). Celkom na záver konštatujeme, že podujatie sa vydarilo a že informácie o ňom možno nájsť aj na internete (napríklad na stránke Univerzity v Arade: <http://www.uvvg.ro/site/cea-de-xii-reuniune-comisiei-mixte-de-istorie-romano-slovace-si-incheiat-cu-succes-lucrarile-la-kremnica-banska-bystrica-slovacia/>).

Daniel Haas Kianička

COLLEGIUM CAROLINUM 60-ROČNÉ A KONFERENCIA O HABSBURSKÉJ MONARCHII AKO „KOOPERATÍVNOU IMPÉRIU“

Roku 1956 vzniklo v Mníchove Collegium Carolinum ako „výskumné pracovisko pre české krajiny“ (Forschungsstelle für die böhmischen Länder) – so zámerom vybudovať centrum pre vedcov vyhnaných z Československa. V neskorších desaťročiach, najmä pod vedením Ferdinanda Seibta a Hansa Lemberga, sa mu postupne darilo prekonávať paradigmy „Ostforschung“. V priebehu 70. a 80. rokov už získavalo uznanie ako internacionálna učená spoločnosť. Ťažisko výskumu spočívalo na dejinách 20. storočia, ale nevyhýbalo sa ani starším obdobiam. Pracovisko sa stalo dôležitou platformou nielen pre výskum, ale aj diskusiu významných špecialistov z rôznych krajín zaoberajúcich sa dejinami českých krajín, Slovenska a strednej Európy. Od roku 2014 kolégium pôsobí s rozšíreným zameraním a pod novým názvom ako „Výskumný ústav pre dejiny Česka a Slovenska“ (Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei). Úzku spoluprácu Collegia Carolina so slovenskými historikmi ukázala už konferencia roku 2002 o stave historického bádania o Slovensku (konceptia Peter Haslinger).¹ V súčasnosti sa realizuje pro-

1 Štúdie na základe referátov z tejto prvej konferencie v Nemecku, venovanej výlučne Slovensku, vyšli paralelne v slovenčine aj nemčine: *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2 a *Bohemia*, 2003, roč. 44, č. 2:

jekt o evakuácii Nemcov zo Slovenska na konci druhej svetovej vojny (Martina Fiamová, Michal Schvarc a Martin Zückert) a nedávno vyšiel zborník z konferencie o partizánskom hnutí so špeciálnym zameraním na Slovenské národné povstanie roku 1944.² Členmi kolégia a jeho vedeckej rady sú aj niektorí slovenskí historici. V tomto roku plánuje Collegium Carolinum spolu s Max-Weber-Stiftung a s Akadémiou vied ČR otvoriť vlastnú pobočku v Prahe.

Slávnostné podujatie k 60-ročnému jubileu sa konalo 10. novembra 2016 v Dvorane cti Nemeckého múzea v Mníchove. Predseda predstavenstva Martin Schulze Wessel ho otvoril brilantným prejavom, v ktorom sa dištancoval od pôvodnej sudetonemeckej orientácie pracoviska a opísal dlhú cestu k súčasnému modernému vedeckému ústavu. Vedecké výsledky Collegia Carolina ocenili vo svojich prejavoch bavorský minister pre vzdelávanie a kultus, vedu a umenie, ako aj rektor univerzity Ludwiga Maximiliana ako partnerskej inštitúcie. Reprezentatívnu úroveň jubilejnej akcie potvrdili tiež písomné pozdravy od prezidentov Českej republiky a Slovenskej republiky. Slávnosť vyvrcholila pozoruhodnou prednáškou amerického historika Pietra M. Judsona (pôsobiaceho na European University Institute vo Florencii) *Habsburská monarchia – nové interpretácie*. Idey z jeho najnovšej knihy³ o spôsoboch premoš'ovania diferencií a dištancií v rámci monarchie a o štruktúrach a mechanizmoch, ktoré udržiavali stabilitu štátu aj napriek nacionalistickým konfliktom v priebehu dlhého 19. storočia do roku 1918, inšpirovali aj organizátorov konferencie Collegia Carolina.

Konferencia sa konala 10. – 13. novembra 2016 tradične v Bad Wiessee. Pod názvom *Kooperatívne impérium. Politická a spoločenská spolupráca v systéme vládnutia habsburskej monarchie* ju koncepčne pripravila Jana Osterkamp v spolupráci s Lubošom Velekom.⁴ Slávnostná prednáška Pietra Judsona v Mníchove tvorila vlastne úvod ku konferencii a rozsiahlym diskusiám. Nasledujúci referenti sa venovali mnohorakej spolupráci štátu s neštátnymi aktérmi na vertikálnych aj horizontálnych úrovniach ríše. Panel o vzťahu záujmových organizácií a štátnych inštitúcií otvoril príspevok Franza Adlgassera, autora rozsiahleho biografického lexikónu členov rakúskeho parlamentu 1848 – 1918,⁵ nazvaný *Občianska spoločnosť v parlamente – zástupcovia zväzov a spolkov vo viedenskej Ríšskej rade*. Analyzoval parlamentnú kultúru a záujmovú i personálnu prepojenosť poslancov na priemysel, obchodné a živnostenské komory, veľkostatkárske a neskôr aj roľnícke organizácie a ich účasť vo významných nacionalistických spolkoch. Konštatoval, že v tomto zmysle charakterizovala poslancov ich multifunkcionálnosť a všadeprítomnosť: ovplyvňovali mnohé sféry od celoštátnej po lokálnu úroveň aj vďaka svojim rodinným väzbám, najmä prostredníctvom manželiek a ďalšieho príbuzenstva. Pozoruhodný referát o budovaní železníc v Sedmohradsku predniesli Judit Pál a Vlad Popovici. Pri financovaní aj logistike výstavby železničnej siete sa angažoval štát, banky, župy, akciové spoločnosti a súkromné osoby. Spájali sa napriek politickým, ekonomickým, etnickým či konfesijným rozdielom, ba až nepriateľským postojom a aj napriek odlišným čiastkovým záujmom.

Druhý panel sa zameral na armádu a šľachtu. Vojenskej autonómii, regionálnym vojenským privilégiami a vzťahu k centrálnemu štátu sa venoval Serhiy Choliy. Jan Županič rozoberal inte-

<https://www.bohemia-online.de/index.php/bohemia/issue/view/23> [cit. 2017-01-07].

2 <http://www.collegium-carolinum.de/news-detail/article/neuerscheinung-und-buchpraesentation.html> [cit. 2017-01-07].

3 JUDSON, Pieter M. *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press, 2016. ISBN 9780674047761.

4 Program konferencie je dostupný online v archíve inštitútu Collegium Carolinum: <http://www.collegium-carolinum.de/veranstaltungen/jahrestagung-bad-wiessee/archiv-jahrestagungen-bad-wiessee.html>

5 ADLGASSER, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848 – 1918. Ein biographisches Lexikon*. 2 Teile. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014. 1642 s. ISBN 9783700175896.

gráciu elit na vertikálnej úrovni – na príklade nobilitácií ako mocenského faktora. Nasledoval blok o úlohe expertov (Peter Becker o ankete 80 expertov o pripravovanej reforme verejnej správy roku 1912), o úlohe popredných osobností v Ríšskej rade (Martin Klečacký o potenciáli funkcie tzv. českého ministra vo Viedni) a o hospodárskych záujmových organizáciách, ich spolupráci aj sporom so štátnymi inštitúciami (Uwe Müller o snahách Priemyselnej rady spoluutvárať hospodársku politiku Predlitavska). Ségolène Plyer sa pokúšala na príklade východných Čiech opísať vplyv centrálnej správy a regionálnych aktérov na stabilizáciu, resp. destabilizáciu regiónu.

V paneli o lokálnej spolupráci odznel tiež príspevok o Uhorsku. John Swanson načrtol jazykovú situáciu v švábskych enklávach v referáte *Štát prichádza do uhorských dedín: maďarizácia a utváranie menšín na vidieku*. Konštruktívnej spolupráci štátu a predlitavských krajiných snemov sa venoval Peter Urbanitsch, ktorý precízne analyzoval oblasti legislatívy, prevádzkovania škôl a vyučovacieho jazyka. Pavel Kladiwa, autor knihy o národnostnej štatistike v českých krajinách, porovnával zisťovanie hovorového jazyka v štátnych a neštátnych (spolkových) súpisoch obyvateľstva. Nemecké aj české stredné nacionalistické organizácie si vypracúvali vlastné etnické štatistiky, pričom prichádzalo k vertikálnej aj horizontálnej kooperácii vo vlastnom národnom tábore. V bloku o politike a náboženstve referovala Jitka Jonová o „rezervovanej spolupráci“ štátu a katolíckej cirkvi v otázkach školstva a o názoroch duchovenstva na vzdelávanie v duchu boja proti liberalizmu. Na príklade Ústredia pre starostlivosť o chudobných potulných Židov vo Viedni (1911 – 1914) analyzovala Martina Niedhammer vnútrožidovskú nadlokálnu spoluprácu, inšpirovanú nemeckým modelom zaobchádzania s migrantmi. V prípadovej štúdií o Trieste sa Péter Techet zaoberal nejednoznačnými identifikáciami obyvateľstva so zameraním na „imperiu“ lojalitu taliansky hovoriacej katolíckej verejnosti. Z príspevku Heinera Grunerta o habsburskej Bosne vyplynulo, že k vzájomným alianciám mohlo prichádzať aj v prípade konkurentov, konkrétne medzi záujmovými skupinami pravoslávnych a moslimov, a že formy kooperácie boli situatívne.

Záverečná diskusia a resumé Petra Haslingera zdôraznili rôznorodosť aktérov aj foriem kooperácie v rámci habsburskej monarchie. Viaceré referáty potvrdili, že neplatí často zaužívané kliše o zaostalom polofeudálnom charaktere habsburskej ríše, ktorá bola údajne odsúdená na zánik kvôli národnostným rozporom. Naopak, existovali spoľahlivé štruktúry politickej a ekonomickej moci, štátnej administratívy a školstva, ale aj občianske siete a rodinné väzby, ktoré fungovali ako faktory stmelujúce ríšu aj napriek regionálnym a etnickým rozdielom. Systém v Predlitavsku bol schopný spolupracovať s rôznymi oblasťami a aktérmi s partikulárnymi záujmami, dynastia fungovala ako apelačná inštitúcia. Ostáva otvorenou otázkou, do akej miery Rakúsko a Uhorsko predstavovali dva rozdielne, v mnohých aspektoch protikladné svety, či v oboch častiach monarchie štát a ostatní aktéri spolupracovali pri riešení modernizačných úloh podobnými alebo odlišnými spôsobmi – a to najmä po roku 1867, keď v Uhorsku nastali významné rozdiely najmä v miere spolupráce štátu s neštátnymi štruktúrami. Každopádne, metodický prístup analyzujúci stmelujúce a naopak, dezintegračné faktory habsburskej ríše v komparácii jej rôznych regiónov, má potenciál otvoriť nové dôležité otázky, ktoré, dúfajme, podnietia ďalší výskum a diskusiu.

Elena Mannová – Gabriela Dudeková